НАУКОВО-ДОСЛІДНИЦЬКА ДІЯЛЬНІСТЬ ЯК УМОВА ПІДГОТОВКИ ДО ПРОФЕСІЙНОГО САМОВИЯВЛЕННЯ МАЙБУТНЬОГО ВИКЛАДАЧА-ФІЛОЛОГА

RESEARCH ACTIVITY AS A CONDITION OF PREPARATION FOR THE PROFESSIONAL SELF-EXPRESSION OF A FUTURE TEACHER-PHILOLOGIST

Стаття присвячена одній із актуальних проблем професійної підготовки майбутніх викладачів-філологів – підготовці до професійного самовиявлення. Зокрема, розкривається сутність понять «самовиявлення», «професійне самовиявлення майбутнього викладача-філолога». Обґрунтовано, що самовиявлення педагога відрізняється від самовиявлення іншого фахівця специфічними видами діяльності, яку він виконує, а саме: освітньою, методичною, організаційною, комунікативною, науково-дослідною. Професійне самовиявлення педагога ми розглядаємо як здатність висловити в професійній педагогічній діяльності (у зовнішньому прояві) своє внутрішнє «Я», свою активність у процесі об'єктивації без сторонньої допомоги, інтеграл самоствердження та громадського обов'язку, аналіз різних моделей або типів активності.

Визначено, що професійне самовиявлення майбутнього викладача-філолога – це узагальнена характеристика його особистості, що пояснює стан вияву її розвитку як професіонала за допомогою активізації професійного призначення, досягнень у професійному саморозвитку, демонстрування професійного самоствердження. Підготувати до професійного самовиявлення можна через включення суб'єктів педагогічної освіти в процеси самовиявлення як творчого акту. З'ясовано, що творча діяльність – це вид діяльності з розв'язання спеціальних завдань, які характеризуються новизною, нетрадиційністю, стійкістю і труднощами у формуванні проблеми. Зазначено, що дослідницька діяльність є творчою діяльністю, у ній, як і в будь-якій творчій праці, провідна роль належить уяві й самоактуалізації особистості.

Обґрунтовано, що науково-дослідницька діяльність, яка здійснюється в процесі професійної підготовки, – це важлива умова професійного становлення майбутнього викладача-філолога й підготовки до професійного самовиявлення. Доведено, що самовиявлення майбутнього викладача-філолога в процесі науково-дослідної діяльності буде ефективним за таких умов, як усвідомлення студентами потреби в здійсненні науково-дослідної діяльності; усвідомлення і прийняття ціннісної основи педагогічної та науково-дослідної діяльності; отримання майбутнім викладачем-філологом необхідних знань і вмінь для здійснення наукового дослідження; індивідуальний підхід у виборі теми наукового дослідження; наявність власного наукового слова автора в дослідженні.

Ключові слова: майбутній викладач-філолог, науково-дослідна діяльність, професійна

підготовка, професійне самовиявлення, творча діяльність, умови підготовки до самовиявлення.

The article is devoted to one of the topical problems of professional training of future teachers-philologists – preparation for professional self-expression. In particular, the essence of the concepts of "self-expression", "professional self-expression" of the future teacher-philologist is revealed. It is substantiated that the self-expression of the teacher differs from the self-expression of another specialist by the specific types of activity that he performs, namely, educational, methodical, organizational, communicative, research.

We consider the teacher's professional self-expression as the ability to express in the professional pedagogical activity (in the external manifestation) his inner self, his activity in the objectification process without assistance, the integral of self-affirmation and social responsibility, the analysis of various models or types of activity. It is determined that the professional self-expression of the future teacher-philologist is a generalized characteristic of his personality, which explains the state of expression of his development as a professional, by means of activation of professional purpose, achievements in professional self-development, demonstration of professional self-affirmation. It is possible to prepare for professional self-expression by including the subjects of pedagogical education in the processes of self-expression as a creative act. Creative activity has been found to be a type of task-solving activity characterized by novelty, unconventionality, resilience, and difficulty in formulating the problem. It is stated that research activity is a creative activity, in it, as in any creative work, the leading role belongs to the imagination and self-actualization of the individual.

It is substantiated that the research activity carried out in the process of professional training is an important condition for the professional formation of a future teacher-philologist and preparation for professional self-expression. It is proved that the self-expression of the future teacher-philologist in the process of research activity will be effective under such conditions as, the students' awareness of the need to carry out research activity; awareness and acceptance of value basis of pedagogical and research activity; obtaining the necessary knowledge and skills for future scientific research; individual approach in choosing the topic of scientific research; the presence of the author's own scientific word in the study.

Key words: professional preparation, future teacher-philologist, professional self-expression, research activity, creative activity, condition of preparation for self-expression.

УДК 378.124

DOI <https://doi.org/10.32843/2663-6085/2020/23-1.31>

Кравченко О.В.,
здобувач кафедри педагогіки та менеджменту освіти
Центральноукраїнського державного педагогічного університету імені Володимира Винниченка

Постановка проблеми в загальному вигляді.
Сучасна вища освіта України будується на компетентнісному підході та передбачає, що студент у

ході навчання оволодіє відповідним набором компетенцій. Проведений нами аналіз набору компетенцій, що містяться в державних стандартах

вищої освіти за напрямом «Філологія», показав наявність у них компетенцій, пов'язаних із комунікацією, взаємодією, професійною етикою, культурою, самоорганізацією, професійним зростанням.

Формування зазначених компетенцій багато в чому залежить від наявних можливостей у студента представити в процесі навчання іншим те, що важливо, значимо, цінно, істотно особисто для нього – від наявності можливостей для самовиявлення. Тому одним із важливих завдань підготовки викладача-філолога має бути його самовиявлення в професійній діяльності, що проявляється в прагненні адекватно реалізувати свій внутрішній світ через зовнішні прояви. Вивчення наявної практики професійної підготовки майбутніх викладачів-філологів свідчить, що, незважаючи на потребу студентів у підготовці до самовиявлення, цілеспрямовано такий процес не організовується.

Самовиявлення людини може відбуватися в різних сферах життя й різних видах діяльності. Науково-дослідницька діяльність розглядається нами як важлива умова професійного становлення майбутнього викладача-філолога та має значний потенціал у підготовці його до професійного самовиявлення.

Аналіз останніх досліджень і публікацій.

У педагогічних дослідженнях категорія «самовиявлення», попри на її активне використання, мало розроблена. Серед досліджень питання самовиявлення можна назвати праці А. Косогової, у яких творче самовиявлення визначається як фактор самотворення суб'єкта педагогічної освіти, розглядається в контексті проблеми становлення педагога загалом. А. Солдатова розглядає творче самовиявлення як педагогічний засіб підготовки майбутнього вчителя до інноваційної діяльності. І. Тарасова розкриває акмеологічні особливості професійного самовиявлення кадрів управління. Проблемою дослідження Д. Мирзоєвої є самовиявлення як особистісна характеристика суб'єкта педагогічного спілкування. Теоретичні засади творчого самовиявлення особистості студента-журналіста досліджує В. Костюк.

Формування особистості педагога та підготовку фахівців у вищих педагогічних закладах висвітлено в дослідженнях О. Абдулліної, Л. Кондрашової, Н. Кузьміної, В. Кузя, О. Мороза, Н. Половникової, В. Семиченко, В. Сластьоніна, Г. Троцько, Н. Хміль та інших.

Проблему підготовки студентів до професійної педагогічної діяльності вивчено в дослідженнях А. Алексюка, Ш. Амонашвілі, Г. Балла, І. Бежа, О. Бодальова, Є. Бондаревської, І. Зязюна, В. Канкаліка, Н. Кічука, Б. Красовського, А. Маркової, Л. Мітіної, І. Підласого О. Пехоти, С. Сисоевої та інших.

Науково-дослідна діяльність стала предметом досліджень В. Андреєва, П. Запаско, О. Іващенко,

І. Ільєсова, Л. Квіткіної, Н. Кушнарєнка, О. Микитюка, Ф. Орєхова, В. Попова, В. Стрельської, І. Усачова, В. Шейко та інших. Питання організації дослідницької діяльності студентів досліджено в працях В. Воробйова, С. Гончарєнка, А. Кушнірук, Д. Пойя, В. Прошкіна, С. Ракова, Т. Сидорчук, О. Скафи, В. Шахова й інших.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. Аналіз праць вищезгаданих науковців дає змогу констатувати, що науково-дослідна діяльність як умова підготовки до самовиявлення майбутнього викладача-філолога не була предметом дослідження, тому потребує обґрунтування.

Мета статті полягає в теоретичному обґрунтуванні науково-дослідної діяльності як умови підготовки до самовиявлення майбутнього викладача-філолога.

Виклад основного матеріалу. Самовиявлення – виявлення своєї індивідуальності, оригінальності й самобутності в будь-якому виді діяльності з метою проявити себе. У літературі виділяють різні функції самовиявлення, що вказують на важливість і необхідність його здійснення в різних ситуаціях міжособистісного спілкування. У найбільш повному вигляді система функцій самовиявлення представлена в дослідженні І. Шкуратової, яка зазначає, що екзистенційна функція полягає в утвердженні факту свого існування й бажанні бути залученим до соціальної взаємодії; у спрямованості самовиявлення на відображення належності особистості до певних соціальних чи психологічних типів полягає ідентифікаційна функція; самовиявлення реалізує функцію саморегуляції та сприяє емоційній розрядці; комунікативна функція є генетично вихідною, оскільки вся інформація, що посилається особистістю, адресована іншим людям (установлення контакту); самовиявлення включає перетворювальну функцію, яка використовується в педагогічному спілкуванні у взаємодії в системі «вчитель-учень»; самовиявлення виконує функцію регуляції міжособистісних відносин і вибудовує відносини людей один з одним; функція самовтілення пов'язана з тим, що, висловлюючи себе в спілкуванні з іншими людьми, людина створює в їхній свідомості образ себе [6, с. 241].

Отже, поняття «професійне самовиявлення» ми розуміємо як виявлення себе в професії; інтегральну динамічну характеристику суб'єкта праці, що відображає процес і результат здійснення ним у професійній діяльності своєї індивідуальності, трансляції свого змісту іншим людям і культурі через творчі й комунікативні процеси; один із аспектів особистісного самовиявлення, яке відбувається в контексті професійної діяльності.

Самовиявлення педагога відрізняється від самовиявлення іншого фахівця специфічними видами діяльності, яку він виконує, а саме освіт-

ною, методичною, організаційною, комунікативною, науково-дослідною.

Отже, професійне самовиявлення педагога ми розглядаємо як здатність висловити в професійній педагогічній діяльності (у зовнішньому прояві) своє внутрішнє «Я», свою активність у процесі об'єктивації без сторонньої допомоги, інтеграл самоствердження і громадського обов'язку, аналіз різних моделей або типів активності. Професійне самовиявлення педагога – це сукупність проявів індивідуальних професійно-особистісних якостей і властивостей педагога, унаслідок чого він відтворює себе у своїй сутності в багатовимірній педагогічній і соціальній діяльності.

В основі професійного самовиявлення педагогів лежать процеси самопізнання, саморозвитку й самореалізації. Ці процеси названі В. Шкель засобами самовиявлення, а сферами самовиявлення є різні види діяльності, поведінки (взаємодія з навколишнім світом), ставлення (до людей, до світу, до різних подій), самооцінка [5]. Сфера індивідуального самовиявлення вказує на спрямованість активної суб'єктності.

Найбільш активний етап професійного становлення майбутнього викладача-філолога відбувається в процесі навчання у вищому педагогічному закладі освіти. Становлення майбутнього викладача-філолога – це, на наш погляд, з одного боку, процес оволодіння професійними знаннями, уміннями й навичками творчого підходу до майбутньої діяльності (з орієнтацією на результат педагогічної взаємодії), з іншого боку, це спрямованість на самовиявлення як презентацію себе, відображення й сутнісна проявленість себе. Підготовкою до професійного самовиявлення необхідно управляти, створювати оптимальні педагогічні умови для її ефективності. Вирішити це завдання можна через включення суб'єктів педагогічної освіти в процеси самовиявлення як творчого акту.

На основі вивченої літератури ми з'ясували, що творчу діяльність розуміють як вид діяльності з розв'язання спеціальних завдань, які характеризуються новизною, нетрадиційністю, стійкістю і труднощами у формуванні проблеми. Творчість – це процес створення, відкриття чогось нового, раніше для цього конкретного об'єкта невідомого. Творча діяльність особистості завжди пов'язана з постановкою та вирішенням нових завдань [4, с. 1884–1885]. Тому можна стверджувати, що творчість притаманна кожній людині. Творчість як складне, багатоаспектне утворення певною мірою притаманна кожній особистості, засноване на взаємодії внутрішньоособистісних і зовнішньосоціальних детермінант розвитку, є тією характеристикою людини, яка активізує її внутрішній потенціал, розширює сфери самореалізації та формує дослідницьку позицію щодо світу й себе. Творчість є однією з цілей розвитку особистості, може

бути пов'язаною з такими категоріями, як самоактуалізація, самовдосконалення, самоздійснення, самовиявлення. Творчість може розглядатися як внутрішня сутнісна властивість діяльності особистості, що виявляється як у діяльності загалом, так і в її конкретних формах. Такою конкретною формою діяльності є дослідницька діяльність людини.

Л. Виготський визначає творчість як будь-яку діяльність людини, яка створює щось нове, усе одно, буде це створенням якоїсь речі зовнішнього світу чи побудовою розуму або почуття, що живе в самій людині. Творчість, у розумінні Л. Виготського, є також потребою людської психіки в сенсі сублімування деяких нижчих видів енергії [2].

Творчість проявляється в різних видах людської діяльності, відповідно до яких виділяють і види творчості: наукову, художню, технічну, правотворчість тощо. Наукова творчість зазвичай асоціюється з діяльністю, спрямованою на виробництво нового знання. Природа наукової творчості розкривається на основі його розгляду як процесу отримання нового знання в співвідношенні останнього з досягнутим раніше рівнем розвитку науки з урахуванням соціально-економічних умов епохи, внутрішньої логіки розвитку науки та психічної налаштованості самого вченого.

Про наукову творчість можна говорити в широкому й вузькому сенсі слова. У широкому сенсі вся наукова діяльність може бути представлена як творчість, оскільки вона спрямована на отримання нового знання. У вузькому сенсі під творчістю розуміється певна наукова діяльність, яка є новаторською порівняно з повсякденною науковою практикою, науковою роботою. Специфіка наукової творчості полягає, отже, у переході від незнання до знання.

Оскільки дослідницька діяльність є творчою, у ній, як і в будь-якій творчій праці, провідна роль належить уяві й самоактуалізації особистості. Здатність до цілепокладання, проектування своєї діяльності, критичного осмислення чужих умовиводів і вироблення власної думки – незаперечні властивості креативного мислення. За сутністю дослідницька діяльність передбачає активну пізнавальну позицію, пов'язану з періодичним і тривалим внутрішнім пошуком.

Науково-дослідницьку діяльність студентів ми розуміємо як виконання творчого, дослідницького завдання із заздалегідь невідомим рішенням, що передбачає наявність основних етапів дослідження в науковій сфері (постановка проблеми, вивчення теорії, збирання матеріалу, його аналіз та узагальнення, підбір методик дослідження, практичне оволодіння ними, збирання власного матеріалу, його аналіз та узагальнення, науковий коментар, власні висновки, підведення підсумків). Знання, отримані в результаті дослідження, є наслідком пізнавальної діяльності, спрямованої

на висування, формування, пояснення закономірностей, фактів, процесів. Отже, це невід'ємна частина навчання.

Науково-дослідницька діяльність виконує важливі функції: допомагає оволодіти методами наукового пізнання; розвиває творчість; є умовою розвитку інтересу, потреби в такій діяльності; дає ґрунтовні знання, які можуть бути застосовані в професійній діяльності. Ми дотримуємося думки, що навчально-дослідницька й науково-дослідницька робота студентів – це два основні напрями одного поняття: науково-дослідницька діяльність. Поділ дослідницької та наукової діяльності досить умовний, оскільки обидва ці види слугують одній меті – формуванню готовності студентів до дослідницької роботи, у тому числі виробленню в них дослідницьких умінь, самостійності. Основна ж відмінність між дослідницьким і науковим видами діяльності полягає в ступені самостійності під час виконання дослідження й у ступені новизни отриманого результату [1].

Науково-дослідницька діяльність студентів здійснюється за такими напрямками: 1) навчально-дослідницька, що є невід'ємним елементом навчального процесу та входить до навчальних планів і робочих програм як обов'язкова для всіх студентів; 2) науково-дослідницька робота, що здійснюється поза навчальним процесом у межах студентського науково-творчого товариства [3, с. 38]. Головним змістом дослідницької діяльності у сфері освіти є те, що вона є навчальною. Це означає, що її головною метою є розвиток особистості, а не отримання об'єктивно нового результату, як у великій науці. Якщо в науці головною метою є виробництво нових знань, то в освіті мета дослідницької діяльності – у формуванні навички дослідження як універсального способу освоєння дійсності, розвитку здатності до дослідницького типу мислення, активізації особистісної позиції в освітньому процесі на основі набуття суб'єктивно нових знань.

Найбільш ефективними формами дослідницької роботи, що сприяють підготовці майбутніх викладачів-філологів до самовиявлення, на нашу думку, є написання рефератів, підготовка доповідей і тез, участь у наукових конференціях, виконання завдань, що містять елементи наукових досліджень, виконання конкретних нетипових завдань науково-дослідного характеру під час виробничої асистентської практики, написання та захист кваліфікаційної магістерської роботи.

Дослідницька діяльність студентів у сучасному закладі вищої освіти досить різноманітна за своїм змістом і напрямками, формами й методами. Результат науково-дослідної роботи студентів – інтелектуальний продукт, що включає в себе нове знання, а також розвиток критичного мислення, пізнавальної активності, самостійності,

ініціативи в навчанні. Метою організації науково-дослідної діяльності студентів має стати надання максимальної можливості для розвитку особистості, творчої індивідуальності, розвиток творчих здібностей та активізація розумової діяльності, формування потреби безперервного самостійного поповнення знань.

На нашу думку, науково-дослідницька діяльність майбутніх викладачів-філологів буде сприяти підготовці до самовиявлення, якщо буде правильно вмотивованою, приносити наукову та прикладну користь. Розвиток позитивної мотивації до науково-дослідницької діяльності студентів буде успішним, якщо реалізовувати особистісно-орієнтований підхід; здійснювати наступність у формуванні досвіду науково-дослідної діяльності на всіх етапах навчання; забезпечувати залучення кожного студента до цілеспрямованої організованої діяльності, урахувати інтереси особистості студента, вільний вибір, задоволення потреб майбутніх викладачів-педагогів у самореалізації творчих здібностей; урахувати наукову, гуманітарну й культурологічну спрямованість освіти; здійснювати організаційно-методичне забезпечення науково-дослідної діяльності.

Висновки. Ґрунтуючись на теоретичних узагальненнях, ми дійшли висновку, що науково-дослідницька діяльність – це важлива умова професійного становлення майбутнього викладача-філолога та підготовки до професійного самовиявлення. До умов самовиявлення майбутнього викладача-філолога в процесі науково-дослідної діяльності ми зараховуємо усвідомлення студентами потреби в здійсненні науково-дослідної діяльності; усвідомлення і прийняття ціннісної основи педагогічної та науково-дослідної діяльності, а також необхідності їх інтеграції в процесі професійної діяльності; отримання майбутнім викладачем-філологом необхідних знань і вмінь для здійснення наукового дослідження; індивідуальний підхід у виборі теми наукового дослідження; у дослідженні має бути власне наукове слово автора, його знахідки, результати, отримані самостійно, не взяті із чужих робіт.

До питань, які потребують подальшого дослідження, ми зараховуємо експериментальне дослідження умов розвитку професійного самовиявлення майбутніх викладачів-філологів.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Бокарева Г., Кикоть Е. Исследовательская готовность как цель процесса развития учащихся. *Alma mater*. 2002. № 6. С. 52–54.
2. Выготский Л.С. Педагогическая психология / под ред. В.В. Давыдова. Москва : Педагогика, 1991. 480 с.
3. Кловак Г.Т. Основы педагогических исследований : навчальний посібник для вищих педагогічних навчальних закладів. Чернівці : Чернівецький дер-

жавний центр науково-технічної і економічної інформації, 2003. 260 с.

4. Творчість. *Українська мала енциклопедія* : у 16 кн. : у 8 т. / проф. Є. Онацький. Буенос-Айрес, 1966. Т. 8. Кн. XV : Літери Ст – Уц. С. 1884–1885.

5. Шкель В.Ф. Педагогическая система развития способов самовыражения учащихся лица как фак-

тор повышения качества образования : дисс. ... канд. пед. наук : 13.00.01 «Общая педагогика, история педагогики и образования». Саратов, 2003. 157 с.

6. Шкуратова И.П. Самовыражение личности в общении. Психология личности : учебное пособие / под ред. П.Н. Ермакова, В.А. Лабунской. Москва : ЭКСМО, 2007. С. 241–265.